

SLOVENSKÁ POĽNOHOSPODÁRSKA UNIVERZITA V NITRE

Fakulta záhradníctva
a krajinného inžinierstva

Ústav krajinnej
architektúry

prof. Ing. JÁN SUPUKA, DrSc.
Ing. MÁRIA BIHUŇOVÁ, PhD.
Ing. MARTINA VEREŠOVÁ, PhD.

KULTÚRA A PERCEPCIA KRAJINY

Nitra 2021

Vydala Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
vo Vydavateľstve SPU

Názov: **Kultúra a percepcia krajiny**

Autori:

prof. Ing. Ján Supuka, DrSc. (12,53 AH)

Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva
Ústav krajinnej architektúry

Ing. Mária Bihuňová, PhD. (3,60 AH)

Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre,
Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva
Ústav krajinnej architektúry

Ing. Martina Verešová, PhD. (1,80 AH)

Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre,
Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva
Ústav krajinnej architektúry

Recenzenti:

prof. Ing. Zdenka Rózová, CSc.

Univerzita Konštantína filozofa v Nitre,
Fakulta prírodných vied

Ing. Barbora Dohnalová, Ph.D.

Mendelova univerzita v Brně,
Zahradnická fakulta v Lednici

Vysokoškolské učebné texty boli vydané s finančnou podporou grantových projektov KEGA
č. 011SPU-4/2019, č. 024SPU-4/2019.

Schválila rektorka Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre dňa 27. 5. 2021
pre študentov Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre ako skriptá.

ISBN 978-80-552-2342-1

OBSAH

Predhovor – úvod.....	5
1. kapitola Vlastnosti a stavy krajiny	7
1.1 Definície, obsah a sociálne aspekty krajiny	7
1.2 Krajinná štruktúra	9
1.3 Funkcie a potenciály ako hodnotové znaky krajiny	11
2. kapitola Kultúrna krajina	19
2.1 Typy krajiny z hľadiska stupňa premeny a potenciálu sídelného a ekonomického využitia	19
2.2 Obsah a definície kultúrnej krajiny	25
2.3 Kultúrna krajina a krajinná architektúra, alternatívne typy krajiny	32
2.3.1 Kultúrna krajina v ponímaní dobovej krajinnej architektúry	32
2.3.2 Alternatívne premeny krajiny v kontexte krajinnej architektúry.....	35
2.4 Historické krajinné štruktúry podľa sociálne ekonomických aktivít	40
2.4.1 Charakteristika historických krajinných štruktúr.....	40
2.4.2 Prístupy k posudzovaniu historických krajinných štruktúr	40
2.5 Dobové komponované typy kultúrnej krajiny.....	51
2.5.1 Vznik, vývoj a skladba komponovanej krajiny.....	52
2.5.2 Vývoj a dobová kategorizácia komponovaných krajín.....	54
2.6 Objekty svetového kultúrneho a prírodného dedičstva	62
2.7 Objekty svetového prírodného a kultúrneho dedičstva na Slovensku.....	67
3. kapitola Percepcia krajiny	87
3.1 Estetika, vnímanie a vizualizácia na úvod.....	87
3.2 Obsah a atribúty vnímania krajiny	91
3.3 Krajinná scéna, krajinný obraz a krajinný charakter (ráz).....	95
3.4 Vizúálna kvalita a percepcia krajiny	97
3.4.1 Vývoj hodnotenia percepcie a vizuálnej kvality krajiny.....	97
3.4.2 Hodnotenie vizuálnych prepojení a estetickej kvality krajiny.....	99
3.4.3 Hodnotenie vizuálnej kvality krajiny pri použití nástrojov – GIS.....	102
3.4.4 Hodnotenie percepcie a vizuálneho impaktu krajiny v procese EIA na príklade krajinných pamiatkových zón	104
3.4.5 Hodnotenie vizuálnej kvality krajiny v procese posudzovania krajinného charakteru pri využití nástrojov GIS	105
3.5 Vinohradnícka kultúrna krajina a prístupy k posudzovaniu jej vizuálno estetickej hodnoty.....	106
3.5.1 Vývoj pestovania viniča hroznorodého.....	106
3.5.2 Vinohrady ako kategória kultúrnej krajiny.....	108
3.5.3 Vinohradníctvo a vinárstvo vo svetle kultúrnych a estetických hodnôt	109
3.5.4 Vizúálno-estetické hodnotenie vinohradníckej krajiny na príklade Čajkova.....	111

3.6	Vizuálne znaky a vnímanie technického diela v krajine	117
3.6.1	Technické dielo v krajine, reálna skutočnosť a protiklady	117
3.6.2	Vplyv veterných elektrární na vizuálny a estetický impakt v krajine	119
3.6.3	Zásady a postupy pri posudzovaní vizuálneho impaktu a možností optimálneho umiestnenia veterných elektrární v krajine	121
3.7	Vizuálne znaky a vnímanie urbanizovanej krajiny	128
3.7.1	Sídla v historickom odraze	128
3.7.2	Vnímanie urbanistického priestoru	129
3.7.3	Hodnotenie kvality a identifikovateľnosti urbanizovaného prostredia	133
3.7.3.1	Metodiky hodnotenia kvality urbanizovaného prostredia:	133
3.7.3.2	Vizuálne a grafické spracovanie hodnotenia kvality urbanizovaného prostredia	135
	Použitá literatúra	149
	Príloha Kreslené panorámy krajiny	161

PREDHOVOR – ÚVOD

Krajina, v ktorej existujeme, žijeme a pracujeme nás obklopovala už od počiatkov ľudských civilizácií na Zemi. Poskytuje nám obživu, úkryt a prírodné zdroje pre rodinný, technický a kultúrny rozvoj. V tomto procese krajinu obhospodarujeme, využívame, meníme a prispôsobujeme v súlade s našimi potrebami, ale aj nadobudnutými znalosťami. Naše rozhodnutia, kroky a aktivity majú na krajinu a jej zložky buď pozitívny, neutrálny, alebo negatívny dopad. V mnohých prípadoch dobre mienený zámer nemusí mať vždy kladný výsledok, krajina nám ukáže svoju silu, ale aj zraniteľnosť a limity. Máme čo naprávať, ak sme sa z toho poučili a uplatnili nové poznatky, znalosti a nadobudnuté skúsenosti. Ak si odmyslíme súčasné globálne problémy Zeme, ktoré sú veľkou výzvou pre celé ľudstvo, geografická, prírodná, ale aj človekom ovplyvnená premenená kultúrna krajina, má mimoriadne hodnoty a znaky sociálno-ekonomického i kultúrno-estetického charakteru. Práve posledná hodnotová kategória je predmetom záujmu a obsahom spracovaných a predložených učebných textov. Krajina v tomto kontexte je pozorovaná a vnímaná človekom a jeho zmyslami. Jej rytmické zmeny v historickom vývoji, v priebehu roka i vegetačných období poskytujú človeku meniaci sa obraz, či scenériu s mimoriadnymi estetickými hodnotami. Poskytuje ich tak prírodná, ako aj obhospodarovaná, modifikovaná a programovo aranžovaná kultúrna krajina. Zmeny, premenlivé, či opakujúce sa stavy a hodnotové znaky krajiny, človek vníma prostredníctvom svojich zmyslov a ukladá ich do svojej pamäte, ako element emocionálneho, estetického, kultúrneho, ale aj poznávacieho zážitku. Prírodná krajina s horskými masívmi, lúkami, pahorkami i rozsiahlymi rovinami, popretkávaná prúdmi riek a zrkadliacimi jazerami, ale aj prírodnými výtvormi, boli vždy predmetom záujmu človeka, vrátane bohatej a pestrej skladby rastlín a živočíchov. Vníma ju nielen ako dar pre život, ale aj ako objekt a priestor krásy a potešenia. V procese obhospodarovania krajiny túto obohatil o nové užitočné, duchovné a symbolické prvky. Menil organizačnú štruktúru krajiny, ktorá nadobúda stopy hospodárskej činnosti človeka, ale aj cieľavedomého pretvárania podľa zásad kultúrno-estetického tvorby. Konsenzuálna koexistencia prírodného a kultúrneho typu krajiny umocňuje estetické hodnoty prostredia, ktoré sú spätne videné, vnímané a obdivované človekom. Procesy vnímania krás a hodnôt prírody, vrátane artefaktov, ktoré človek do nej vložil, či už technické, umelecké alebo religiózne – symbolické, označujeme ako percepcia. Čím je krajina pestrejšia a hodnotovo bohatšia, tým je vyššia úroveň zážitku zo strany pozorovateľa. Aby ľudské oko obsiahlo širší krajinový priestor, človek vystupuje na kopec, buduje výškové stavby a rozhľadne, hľadá čo najlepšiu polohu v krajine, odkiaľ bude mať čo najširší obraz videného a zažitého. Osobitný zážitok poskytujú lokality a ľudské artefakty, ktoré sú jedinečné svojou veľkosťou, tvaroslovím, obsahom a historickou hodnotou, označujeme ako neopakovateľné a symbolické „genius loci“.

Každý človek má viac či menej odlišnú psychologicko-emocionálnu, ale aj kultúrno-estetickú a vzdelanostnú vybavenosť. Tá sa premieta do názorového výroku každej ľudskej osobnosti, ako fenomén vzťahový, citový a znalostný vo vzťahu k danému miestu, alebo hodnotám vnímanej krajiny. Veda v poslednom období hľadá cesty, metódy a prostriedky, prostredníctvom ktorých, okrem subjektívneho názoru a osobnostného filtra človeka, bude možné objektivizovať a parametrizovať znaky a hodnoty videnej, vnímanej a zažitej krajiny. Medzi charakteristické atribúty objektivizácie percepcie patria vizuálna exponovanosť, vizuálna prepojenosť a vizuálna barierovosť v krajine, alebo v jej vymedzených priestorových segmentoch. Pre tieto účely sa v súčasnosti využívajú najnovšie výdobytky informačných

technológií a priestorovej interpretácie povrchu zeme a jej parciálnych krajinných prvkov, vrátane vybudovaných a vytvorených ľudských artefaktov. Estetické vnímanie krajiny predstavuje osobnostný potenciál človeka založený na jeho zmysloch, poznatkoch a prežitých skúsenostiach zakódovaných v jeho pamäti. Medzi základné atribúty estetického vnímania patria jedinečnosť, pestrosť, harmónia, orientácia. Medzi základné atribúty objektívneho hodnotenia a osobnostného filtra pribúdajú s vedeckým poznaním krajiny a ľudskej spoločnosti aj ďalšie, nové hodnotové znaky, ktorých zdroje nachádzame v oblasti sociálnych a humanitných vied ako aj v psychológii človeka. Akcentujú sa hlavne vzťahové väzby človeka na krajinu a životný priestor, založené na názoroch, postojoch, iniciatíve a spoluúčasti k procesom, veciam a objektom spoločensky, kultúrne a esteticky významným. Nové hodnotové kritériá rozširujú spektrum poznania vlastností a stavov krajiny a prispievajú spätne k formovaniu vzťahov človeka ku krajine na vyššej hodnotovej, znalostnej a kultúrno-estetickej úrovni.

Krajina bola od dávnej minulosti nielen vnímaná človekom, ale ním aj cieľavedome organizovaná a dotváraná v duchu zásad teórie estetiky. V tomto procese vznikali rôzne typy kultúrnej krajiny a jej komponovaných priestorov, počnúc slohovými formálnymi záhradami a parkmi a neskôr aj ucelenými priestorami komponovanej krajiny s profánnym a sakrálnym obsahom. Tieto diela záhradného a parkového umenia oddávna boli, pokračovali a dodnes sú tvorivým produktom svetovo uznávanej odbornej profesie, ktorá je v novodobom a súčasnom pomenovaní definovaná ako „krajinná architektúra“. Práve táto skutočnosť je jasným argumentom a dôvodom spracovania predkladaných učebných textov pod názvom Kultúra a percepcia krajiny. Je zároveň vhodnou príležitosťou uviesť, že profesia, založená na jej historickej opodstatnenosti, je v novodobom ponímaní zakotvená v konsenzuálnej dohode a prijatých smerniciach svetových a európskych krajinných architektov, združených vo federácii IFLA – Europe, ako aj v Európskom združení univerzitných škôl krajinskej architektúry – ECLAS. Tieto usmernenia akcentujú nielen význam, ale aj potrebu štúdia znakov, hodnôt a procesov percepcie krajiny, kultúrnej aj prírodnej, ako priestoru znalostnej vybavenosti a priestoru tvorivej činnosti profesie krajinný architekt.

Učebné texty sú spracované prioritne pre frekventantov štúdia a budúcich absolventov študijného programu krajinná architektúra v študijnom odbore poľnohospodárstvo a krajinárstvo, zabezpečovaného na Slovenskej poľnohospodárskej univerzite v Nitre. Študijné texty majú vysoký potenciál využitia vo vzdelávacom procese aj v ďalších príbuzných odboroch a programoch umeleckého, estetického, architektonického a kulturologického zamerania.

Touto cestou vyslovujem poďakovanie za tvorivú spoluúčasť na učebných textoch svojim kolegom a spolupracovníkom.

Nitra apríl 2021

Ján Supuka

KULTÚRA A PERCEPCIA KRAJINY

JÁN SUPUKA – MÁRIA BIHUŇOVÁ – MARTINA VEREŠOVÁ

Vydala: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

Vydanie: prvé

Rok vydania: 2021

Počet strán: 175

Jazyková redaktorka: Ľubica Ďudáková

Grafická úprava: Tatiana Šmehilová

Tlač: Vydavateľstvo SPU v Nitre

Náklad: 120 ks

AH-VH: 17,93-18,21

ISBN 978-80-552-2342-1

Táto publikácia bola vytlačená na ekologickom papieri.

